

МИЛОЈЕ ДОБРАШИНОВИЋ

ОРГАНИЗОВАЊЕ УСТАНКА И БОРБЕ 1941. ГОДИНЕ У СРЕЗУ БЈЕЛОПОЉСКОМ¹⁾

Народ и комунисте среза бјелопољског није изненадио Шести април. Глас о бомбардовању Београда они су примили са неописивим револтом. На позив Партије велик број скојеваца, а и старијих патриота, јавио се у добровољце и пошао у војну команду у Пљевља. Тамо су, међутим, одбили да им дају оружје и одјеће, а убрзо затим су велике магацине оружја, муниције и одјеће предали Нијемцима. Издаја се била спустила и до нижих официра. Пета колона ширила је панику и припремала народ на капитулацију. Око 20. априла појавиле су се њемачке моторизоване колоне и разоружавале наше војнике који су се враћали с фронта. Нијемци су наређивали војницима да бацају оружје по цести па су га ломили тенковима. Тада су комунисти позвали војнике да не предају оружје него да га скривају, јер ће им ускоро требати. Чланови Партије и патриоти прикупљали су и сломљено оружје и оправљали га. Одређена су за њ и тајна скровишта и задужени другови који ће га чувати.

Талијани су заузели Бијело Поље 28. априла. Дочекали су их федералисти и неколико трговаца — муслимана. Првих дана били су врло љубазни према Црногорцима. Једног пазарног дана организовали су збор на коме је говорио неки њихов официр и истицао вјечно пријатељство између Талијана и Црногораца. Народ је ћутећи слушао. Аплаудирало је само неколико жандарма и полицајаца, који су се ставили у службу окупатору. Послије тог збора дата је Талијанима директива да се пријатељски односе према Црногорцима, а да испољавају мржњу према муслиманима да би тиме створили раздор. Они су у томе прилично и успјели.

Партијско руководство увиђело је ову талијанску тактику и предузело мјере да се сузбије ширење мржње међу народом засноване на вјерској нетрпељивости. Био је то врло тежак посао. Уплашена пријетњом црногорских федералиста да ће сви муслимани у срезу бити уништени, муслиманска реакција послала је Павелићу делегацију тражећи присаједињење Санцака Хрватској. То је још више активирало федералисте и остале реакционаре, па је почела

¹⁾ Чланак је део материјала написаног за едицију *Устанак народа Југославије 1941. године* коју припрема ВИЗ ЈНА „Војно дело“.

бјесомучна међусобна кампања ширења мржње, а обе стране отпочеле су са организовањем милиције, коју су, у ствари, једна и друга ставиле у службу Талијанима. У почетку је био слаб одзив. Но, када су вође националиста позвале да се што већи број људи јави у милицију и наоружа како би се бранио од муслимана, шовинистички елементи су се јавили. То исто радиле су и вође муслиманске реакције. Била је потребна само мала варница па да се пожар мржње претвори у међусобно клање и уништавање. Федералисти су, сем тога, оптужили муслимане код талијанског команданта да раде против Талијана и траже да усташе окупирају Санџак.

Док су Талијани настојали да искористе прилику и изазову што већи раздор и вјерску мржњу међу народом, Обласни комитет КПЈ за Санџак, чији је секретар био Рифат Бурџовић, радио је на прикупљању оружја и припремању за устанак.

У мојковачкој општини, у Рудници, у близини куће Милића Влаховића, створен је магацин оружја. Ту је било склоњено неколико пушака, пушкомитраљеца и нешто муниције. Други партијски магацин оружја налазио се у селу Припчићи у коме је била јака партијска организација.

Крајем маја и почетком јуна 1941. године комунисти су у читавом срезу оснивали герилске групе. До устанка формирано их је 15 и у њима је било преко 400 бораца.

Већ 15. јула, два дана по устанку у Црној Гори, добио сам од партијског руководства задатак да у општинама расовској, затонској, лозанској и савинопољској организујем са партијцима из тих општина народне батаљоне. Са Милутином Поповићем и Малишом Шћекићем из Савиног Поља, Радом Обрадовићем, Душаном Томовићем, Душаном Кораћем, Бранком Шћекићем из општине затонске, Мулом Мусићем, Јованом Ђуровићем и Вукосавом Марковићем из општине лозанске и Велимиром Пешићем, Недељком Мердовићем, Шукријом Међедовићем из општине Расово организовао сам четири батаљона који су 17. јула спремни кренули пут Бијелог Поља. Тамо су пошли и батаљони формирани у осталим општинама.

У међувремену, 13. јула прије подне одржана је на Бојним Њивама партијска конференција на којој је донијета одлука да се хитно формирају герилски водови и нападне талијанска посада у Мојковцу. Водовима су командовали Миро Крушчић, Раде Радовић и Милић Влаховић. Два су вода хитно упућена да поруше Слијепац мост и да дочекају Талијане из Бијелог Поља ако покушају да пруже помоћ својој посади на Мојковцу, коју су ноћу између 14. и 15. јула напали и ликвидирали герилци под командом Рада Радовића, помогнути од герилаца из Подбишћа и Бјелојевића са Алексом Бећом Ђиласом на челу. Борба је вођена читаву ноћ. У зору су Бећо Ђилас, Љубо Бакоч и Раде Радовић пришли згради у којој су били Талијани и запалили је, последије чега се непријатељ предао.

Док су герилци водили борбу са Талијанима њима се придружило још 300 бораца из мојковачке општине. Од њих је 16. јула фор-

мирана Мојковачка чета са командиром Љубом Бакочем и политичким комесаром Милисавом Видаковићем на челу.

Током 16. јула биле су ликвидиране све карабинијерске станице у срезу. Талијанску посаду у Бијелом Пољу хватао је смртни страх. Њени сарадници доставили су јој да су устаничке снаге од неколико хиљада бораца опколиле Бијело Поље. Да би појачали своју одбрамбену способност Талијани су наоружали преко 200 издајника, а њихова војска се била утврдила на два мјеста. Официри са мањим бројем војника забарикадирани су се у згради среског начелства на десној обали Лима. Већи број талијанских војника био је у гимназији око које су ископали ровове. Наш обруч око Бијелог Поља затворен је 18. јула. Тог дана су и издајници из Бијелог Поља покушали да лукавством осујете напад. Послали су у Ракоње и Љешницу преговараче са Јованом Радовићем, Димитријем Булатовићем и Живком Анђелићем на челу. Они су тражили да се Бијело Поље не напада говорећи како су се Талијани добро утврдили. Наши руководиоци су одбили њихов захтјев. У међувремену је истог дана дошло наређење од нашег вишег руководства да се Бијело Поље не напада. Но, како су батаљони били пред његовим вратима ми смо ипак пошли у напад. Пре тога смо Павле Жижић са Марине Равни и ја послали, независно један од другога, писма талијанској посади да се преда јер им је борба узалудна.

Напад је отпочео 19. јула. Наши батаљони јуришали су без страха. Са четом из Припчића спустио сам се код цркве у Никољицу и до десет сати дошао до начелства, гдје су били Талијани а са њима и бивши југословенски жандарми. Предали су се на позив. Истодобно су остали батаљони дошли до гимназије. Талијани су истакли бијелу заставу и предали се. Имали су једног мртвог и три рањена. На нашој страни није било жртава. Разоружали смо око 200 Талијана и смјестили их у основну школу. Три официра смо одвојили и смјестили у хотел Радовића. Заплијењени су једна „брета“, један тешки и два лака минобацача, два пушкомитраљеза и већа количина пушака и муниције, као и 12 вагона соли, четири вагона макарона, пет вагона шећера, десет вагона бијелог брашна и двадесет вагона кукуруза. Уз борце који су нападали Бијело Поље дошао је већи број сељака водећи коње са врећама. Мислили су да ће бити пљачке. Но, чим смо разоружали Талијане сазван је збор на тргу усред вароши на коме смо говорили Рифат Бурџовић и ја. Рифат је одржао ватрени говор у коме је захвалио борцима на херојству приликом напада на Бијело Поље и говорио о будућој борби и коначној побједи. Оне са врећама вратили смо кућама с напоменом да ће сваки покушај пљачке бити кажњен смрћу.

Одмах је организована милиција са Милорадом Бакочем на челу која је осигурала магацине и веће трговачке радње. Савршен ред и мир улили су грађанима повјерење у нашу прву власт. Одмах смо нашли доктора Мартиновића и организовали санитарски курс који је посјећивало 20 омладинаца и омладинки. Курс је трајао све вријеме

док смо били у Бијелом Пољу. Истога дана када је ослобођено Бијело Поље, у згради бившег начелства партијско руководство је организовало састанак на коме је ријешено да се оснује војни комитет за руковођење борбом и изабрани су представници народне власти. У војни комитет изабрани су: Рифат Бурџовић, Душан Кораћ, Томаш Жижић, Милоје Добрашиновић и Бранко Радичевић. За среске представнике народне власти изабрани су од стране комуниста: Живко Жижић, Милоје Добрашиновић и Бранко Радичевић, Недељко Мердовић и Лале Вуксановић, од стране демократа: Милоје Добрашиновић, Марко Булатовић и Данило Обрадовић и од стране радикала: прото Милош Поповић, Андро Станић и Харун Ламежевић-Муфтија. За команданта мјеста одређен је Милоје Добрашиновић, а за комесара команде Бранко Радичевић.

Сјутрадан по ослобођењу Бијелог Поља позвани су на савјетовање у команду мјеста сви службеници и официри. Већи број чиновника — оних који су ријешили да служе окупатору — није дошао. Дошло је неколико активних и резервних официра. Међу позванима били су и Павле Ђуришић и Здравко Касаловић — мајор. Рифат је говорио о значају и улози официра у народноослободилачкој борби. Од активних официра пристао је на сарадњу капетан Јово Мишњић.

Сјутрадан по ослобођењу Бијелог Поља почели су напади од Угринца и Корита на нашу слободну територију. То су усташе из Сјенице по директиви Хасана Звиздића извршавале талијанска наређења. Усташе су почеле палити српска села у срезу сјеничком која су била на граници среза бјелопољског. Тако су попаљени Црвско, Гошево и Вишњево. Сељаци попаљених села са породицама бјежали су на нашу слободну територију. На граници среза бјелопољског и сјеничког, у селу Барама, усташе су успоставиле жандармеријску станицу. Похватале су неколико Срба и спровеле у ту станицу да их стријељају. Наш Савинопољски батаљон напао је станицу, поубијао усташке жандарме и ослободио Србе. Послије овога усташе су добиле помоћ из Сјенице, са њемачким инструкторима, па су јаким снагама нападе наше положаје према Угринцу. Војни комитет је на сектор према Угринцу упутио Савинопољски и Равноречки батаљон и Пољску чету. За команданта одређен је Јово Мишњић, чије је држање на том сектору било врло слабо. Његовим неумјесним руковођењем изгинуло је на Угринцу дванаест најбољих омладинаца, међу којима и студент Шукрија Међедовић, врло активан омладинац у организовању устанка.

Према Коритима упућени су Расовски, Затонски и Лозански батаљон којима је дошао упомоћ и Брзавски батаљон. Тим сектором руководили су Раде Обрадовић, командант Затонског батаљона и Душан Кораћ, члан Комитета.

Трећи наш сектор био је према Бродареву и Комарану на којем су били Шаховићки, Мојковачки и Павинопољски батаљон са дијеловима Недакуског батаљона. На том сектору није било борби.

На сектору Баре — Угринац и према Коритима вођене су 2. августа тешке борбе у којима су погинули командант Брзавског бата-

љона Зечевић, командир Затонске чете Душан Томовић и рањено неколико другова.

Извршавајући добијени задатак покушавао сам да ухватим везу са сјеничким муслиманима и да им објасним да је циљ наше борбе свеопшта борба против окупатора. Они су ме позвали на састанак у Баре. Пошао сам са једним муслиманом из Савиног Поља. Кад смо се приближили мјесту састанка, почели су отуд да пуцају.

Војска на терену била је уредно снабђевана храном. Како су сељаци били у врло тешком положају донијета је одлука да им се подијели 12 вагона соли и 20 вагона кукуруза. Сем тога, послали смо за Мојковац око 3 вагона брашна, шећера и макарона. У Бијелом Пољу основали смо пекаре које су врло уредно пекле хљеб за читаву војску.

У времену од 19. јула до 6. августа, то јест до нашег напуштања Бијелог Поља, прота Милош Поповић и ја организовали смо народну власт у општинама на десној обали Лима. На лијевој обали ју је било лакше организовати и то су радили другови из тих општина по упутствима Живка Жижића. 6. августа дошло је наређење да се повлачимо јер су Талијани већ били заузели Колашин.

Том приликом Томаш Жижић, један од највећих револуционара у срезу бјелополском, рече да будемо опрезни. Добио је, наиме, извјештај да воћи реакције Јован Радовић, Димитрије Булатовић и Живко Анђелић припремају напад на нас. Рече да се посада спреми за напуштање Бијелог Поља. Позвали смо грађане да узму из магацина остатак брашна, макарона и кукуруза. Наше јединице из Угринца и Корита већ су се повлачиле. Остављен је Савинопољски батаљон да спречава усташама да пале куће граничних села нашег среза. Наређено је да се већи број војника задржи на терену својих села, али да не прилази окупатору. Чланови Партије и организовани борци пошли су ка Мојковцу.

Бијело Поље напустили смо 6. августа у 16. часова. Прије поласка обишао сам заробљене талијанске официре и запретио им да не покушавају ма какве репресалије над становништвом, јер ћемо им вратити истом мјером.

Сем тога, издали смо проглас грађанству да привремено напуштамо Бијело Поље и када се вратимо да ће рђаво проћи сви они који се буду ставили у службу окупатору. Многи наши симпатизери испратили су нас сузних очију док су изроди ликовали и припремали се да их малтретирају.

Кад сам са Томашом Жижићем, Бранком Радичевићем и Милоградом Бакочем стигао на Мојковац, нашли смо ту Рифата Бурцовића са партијским руководством и све чланове војног комитета. Било је ту и око 200 бораца. Одржан је састанак и донијета одлука да се на терен врате сви који нијесу много компромитовани, да се по могућности легализују и да одржавају везу с народом. Вратио се већи број нарочито омладинаца из Бијелог Поља. У позадину је враћен и Ђорђевић Станић, члан Комитета, са неколико комуниста. Бранко Радичевић, прота Милош Поповић и ја упућени смо за Палску Бистрицу

да се повежемо са Јагошем Рабреновићем и браћом Видаковић и да до позива останемо тамо. Партијско руководство остаде у близини Мојковца.

Значај устанка, ослобођење читавог среза бјелопољског, успостављање власти и веза с народом, нарочито ауторитет наше власти и безбједност коју су сви грађани осјетили, били су од неопцењиве вриједности за даљи развитак народноослободилачке борбе у Санџаку.

Ослобођењем Бијелог Поља и успостављањем народне власти која је завела ред, устаничка војска је стекла велик углед и повјерење читавог народа.

Одржавање везе с народом преко зборова, конференција и самим актима народне власти много је учињено на ширењу братства и јединства између Црногораца, Срба и муслимана и прилично је затрпан јаз мржње који је реакција била продубила одмах послје капитулације Југославије.

Муслимани, који су били заплашени лажном пропагандом да ће сви Црногорци, без обзира били комунисти или не, извршити покољ муслимана ако дођу до власти, увидјели су да су комунисти истински народни пријатељи и борци за слободу и право. У то је муслимане још више убиједило откривање завјере коју су организовали националисти — петоколонаши с намјером да поубијају виђеније муслимане и да то припишу комунистима. Завјереници су откривени и примјерно кажњени.

Подјелом народу соли, жита и осталих животних намирница заплијењених од Талијана, народ је увидио истинско пријатељство према њему од стране устаника.

Успостављање народне власти на принципу демократије оставило је упечатљив утисак и вјеру да ће послје побједе над окупатором народ заиста добити своју власт.

Одржавање санитетског курса код бораца је оставило утисак добре организацијске способности комуниста и вођење бриге за оне којима ће у случају рањавања бити потребна санитетска помоћ.

Устанак је показао да је народ среза бјелопољског припремљен да се бори против окупатора и домаћих издајника.

Комунистичка партија је умјела да нађе погодан моменат за устанак, да окупи све патриоте и да усмјери борбу у духу народне револуције.

Успостављањем народне власти на ослобођеној територији читавог бјелопољског среза, комунисти су прокрчили пут за даље вођење борбе и шире успостављање народне власти.

Приликом напуштања Бијелог Поља покушале су усташе од Комарана и Бродарева да продру на нашу слободну територију преко Кичаве и Лисе. Томаш Жижић и Саво Дрљевић са Шаховићким и Павинопољским батаљоном потукли су их.

Око 10. августа талијанска дивизија „Пустерија“ прошла је преко Мојковца за Пљевља. У Беране је дошла дивизија „Венеција“. Знајући за велике устаничке снаге у срезу бјелопољском Талијани

су само узели заробљенике које смо оставили у Бијелом Пољу и до 22. августа, петнаест дана послије нашег напуштања, варош је била без власти. Тек 22. августа у Бијело Поље је дошло око 2.000 талијанских војника са тешким оружјем; они су читаву варош оградиле бодљикавом жицом и направили утврђења.

Талијане су дочекали квислиншки „национални одбор” са Мијајлом Булатовићем, Филипом Хајдуковићем, Јунузом Идризовићем хоцом из Корита, Миланом Радовићем и Димитријем Булатовићем на челу. Они су дали Талијанима списак комуниста и истакнутих организатора устанка. Талијанска команда је расписала уцјену од по 100.000 лира за Рифата Бурџовића, секретара Партије, и Милоја Добрашиновића, команданта мјеста. Њихове јединице одмах су запалиле кућу прота Милоша Поповића, а касније и куће Милоја Добрашиновића и његове браће у Расову и неколико истакнутих комуниста у селу Припчићима.

И поред доласка Талијана лијева обала Лима, општине: мојковачка, шаховићка, павинопољска, недакуска и дијелови равноречке, била је слободна. По брдима и горама тих општина ориле су се партизанске пјесме.

И поред пропаганде домаћих изрода да ће бити попаљене куће и уништене породице оних који буду помагали комунисте, народ се није дао застрашити. Неколико малодушника пошло је вођама реакције молећи да им се опрости, али је тих било мало. Комунисти који су били враћени на терен почели су одмах да се повезују с народом и да раскринкавају окупаторске слуге.

Талијани поново покушавају да успоставе ред. То им је тешко полазило за руком јер су се и највећи наши непријатељи — слуге окупатора — плашили да се приме власти. Поново је оживјело организовање милиције. У њу су ступали већином они који су материјално слабо стајали, јер су милиционари примали плату и намирнице. При том су организатори говорили да се милиција неће тући с партизанима него само да чува мостове и друге објекте.

Поново су вође реакције почеле да шире вјерску мржњу и на том питању мобилишу већи број милиционара, говорећи им да узму оружје и да се боре, муслимани против Црногораца, а Црногорци против муслимана.

У септембру 1941. године Вехбо Бучан један од руководилаца муслиманске милиције организовао је убиство талијанског официра који је са неколико карабинијера био у селу Његњеви и Губавчу, а талијанској команди је јавио да су га убили Срби из Његњева. Талијани су одмах послали војску, похватили и постријељали неколико младића из тог села. Радојица Оровић, шеф националистичке милиције, сазнао је за Вехбове махинације, пошао са неколико Талијана и неким случајем открио и убио убицу талијанског официра. Таквим и сличним поступцима и једни и други продубљивали су јаз мржње.

Послије напада Њемачке на Совјетски Савез Талијани отпочињу све веће репресалије према Црногорцима. Број интернираних

пење се из дана у дан. Главни организатори интернирања били су Филип Хајдуковић и Димитрије Булатовић. Студенти и ученици бјеже у шуму. Партија шаље на десну обалу Лима најбоље активисте да развију шовинистичку мржњу коју шире слуге окупатора и народни непријатељи. Тако у септембру у Лозну долазе комунисти Неђељко Мердовић, Влајко Шћекић и Чедо Вуксановић да одрже састанак са симпатизерима и дају упутства за борбу против оних који шире мржњу међу муслиманима, с једне, и Србима и Црногорцима, с друге стране. Ухватила их је милиција Ђазима Сијарића и предала Талијанима. Неђељко и Влајко су стријељани, а Чедо је осуђен на доживотну робију и интерниран. Народ све више кипти мржњом против окупатора. Тада руководство устанка доноси одлуку да се организују одреди за борбу против окупатора.

Почетком новембра у шуми близу куће Милића Влаховића крај Мојковца основана је чета са називом „Неђељко Мердовић” која је била језгро Првог бјелопољског партизанског одреда. Чета је са развијеном црвеном заставом на којој је блистала петокрака обишла Прошћење, Стожер, Коврен, Павино Поље и Шаховиће. Кад је нарасла на сто педесет бораца створен је Бјелопољски одред за чијег је команданта постављен Саво Дрљевић, замјеника Милоје Добрашиновић и политичког комесара Томаш Жижић. За организовање одреда нарочите заслуге је имао Живко Жижић који је својим односом према грађанима стекао велико поштовање и повјерење.

За вријеме организовања одреда и активног политичког рада са народом и четници су почели своју издајничку работу. Павле Ђуришић са беранским официрима и интелектуалцима, пошто се повезао с Талијанима и од њих добио благослов, створио је четнички штаб у селу Заостру у кући Светозара Добрашиновића, свог главног сарадника. Под паролом стварања националне војске почели су да организују четнике. Добио сам писмо од Светозара и Павла којим су ме позивали на сарадњу. Изнио сам писмо Рифату Бурџовићу, Живку и Томашу Жижићу. Они су ми као пратиоца додијелили Јанка Видаковића, храброг борца и доброг комунисту, и послали на састанак са четницима да видим какву организацију хоће. Крајем септембра састали смо се изнад села Бубања на брду Боденику. Нудили су ми да будем политички вођа четника за срезове бјелопољски, берански и андријевички, а Павле да буде командант војске за сва три среза. Разумије се да сам то одбио те смо се последије оштрих ријечи растали. Они су били пошли за Затон да организују четнике. Предложих Јанку да их дочекамо на газу преко Лима и побијемо. Он рече да нема директиве за убијање. Ја тада нијесам био члан Партије те сам га послушао али сам направио грешку. Исти тај Ђуришић коме је Јанко сачувао главу убио је последије и њега и његова три брата. Бјелопољски одред почео је акције. Припремала се пљеваљска битка. Одред је од Главног штаба за Санџак и Црну Гору добио задатак да поруши све мостове од Вруље до Бијелог Поља и да спријечи евентуално слање помоћи из Бијелог Поља Талијанима у Пљевља. Уочи саме битке сви су мостови од Вруље до Слијепац моста били порушени. У

рушењу су учествовали и сељаци павинопољске и шаховићке општине иако су петоклонаши пријетили да ће им попалити куће. Поред ове, током септембра и октобра изведено је још неколико акција рушења моста на Рибаревинама којима се прекидала веза између Бијелог Поља и Берана. У једној од њих, 2. октобра, погинуо је Алекса-Бећо Ђилас. Оснивањем одреда успостављена је народна власт на територији мојковачке, шаховићке, павинопољске и већим дијеловима равноречке и недакуске општине. До успостављања власти биле су се појавиле извјесне пљачкашке групе које су пљачкале имовину појединаца. Одред је одмах то спријечио. Тако је, на примјер, ухватио једну четнички настројену пљачкашку групу из села Бабаића која је у селу Матаругама опљачкала десетак говеда од муслимана. Пљачкашка банда је кажњена, а опљачкана стока враћена муслиманима. То је подигло углед партизана у читавом срезу.

Послије неуспјелог напада на Пљевља четници су почели проносити лажне вијести да су црногорски партизани уништени и приступили стварању својих организација у срезу бјелопољском. Главни организатори су били Јова Радовић, Димитрије Булатовић, Јово Тошковић, Миливоје Обрадовић и Миро Сошић. У Равној Ријечи организовању четника највише је допринио Јово Тошковић који је придобио код народа доста популарног студента Михаила Андрића. У Затону је главни организатор био издајца Партије Милан Бундовић који је око себе окупио бандите Јагоша Кораћа, чувеног кољача, Драгићевића и још неколико њих који су силом и пријетњама мобилисали и оне који су били против четника. Акција четника није заплашила народ на нашој слободној територији него је повећала његову борбеност. Број бораца непрекидно је растао. У склопу одреда, средином децембра организован је Шаховићки батаљон са командантом Радомиром Јанкећићем и политичким комесаром Данилом Ашанином на челу. Истог дана основан је и Павинопољски батаљон на чијем челу су били командант Нешо Јоксимовић и политички комесар Раде Бајчета. Овај батаљон је бројао око 300 бораца. Крајем децембра основан је и Мојковачки батаљон којим су руководили Љубо Бакоч и Вукосав Бошковић. Касније је основан Мојковачки ударни батаљон са командантом Љубом Бакочем и политичким комесаром Веселином Булатовићем. У саставу одреда формирана је и Равноречка чета, од око 50 бораца, са командиром Милорадом Шћепановићем и политичким комесаром Драгојем Кујовићем. Средином децембра организован је у Равној Ријечи позадински батаљон чији је командант био Љубо Раосављевић, замјеник Петар Ракочевић и политички комесар Драгоје Кујовић.

Од бораца из недакуске општине основан је крајем децембра и Полишки батаљон. Командант је био Ђуро Ракочевић, резервни капетан бивше југословенске војске, а политички комесар Павле Жижић, учитељ, комунистички посланик из 1920. године. Батаљон је имао око 200 бораца и постао је страх за Талијане. Борци су били из села близу Бијелог Поља па су се често спуштали до саме вароши и убијали Талијане на предстражама.

До краја децембра 1941. године била је слободна читава територија среза на лијевој обали Лима, а у Бјелопољском одреду, у ударним и позадинским батаљонима окупио се велики број бораца. Позадински батаљони ступали су у борбу само код већих акција, док су ударни живјели војничким животом, обучавали се и ишли у све акције.

У току децембра извршене су акције опкољавања милиционара из Равне Ријеке и узимања оружја које су сељаци примили од Талијана. Међу заробљеним милиционарима било је неколико њих који су учествовали у убиству Алексе-Бећа Ђиласа. Војни суд их је осудио на смрт и казна је извршена. Неки су пуштени уз обавезу да неће ићи ни у милицију ни у четнике. Но, они нијесу одржали ријеч него су пошли у четнике и готово су сви изгинули у борбама.

У периоду од септембра до краја децембра 1941. године Партија је развила врло активан политички рад. Секретар Обласног комитета Рифат Бурџовић-Тршо, секретар Среског комитета Живко Жижић и други партијски радници неуморним радом омасовили су Партију и преко многобројних зборова и конференција високо уздигли патриотску свијест народа на слободној и неослобођеној територији среза Бјелопољског. Њиховим залагањем активизирана је не само омладина него и велики број старијих људи од 45 до 60 година који су у народу уживали велико поштовање.

Старији борци одиграли су и значајну политичку улогу у борби против бјесомучне четничке пропаганде. Четници су пропагирали да у партизане иду само безбожници који у моралном погледу немају обзира ни према мајци ни према сестри. Те лажи су раскринкавали како млади борци и партијци тако и ови стари патриоти које је народ цијенио и поштовао.

Најактивнији политички рад био је током новембра и децембра када су четници почели да се организују и да шире своје лажи. Живко Жижић и још неколико старијих другова одржавали су састанке по свим селима слободне, а прелазили су и на неослобођену територију.

Крајем 1941. и почетком 1942. године био је организован Антифашистички фронт жена. Жене су биле врло активне у прикупљању хране, плетењу шалова, џемпера и рукавица за борце и прављењу опанака. Организована је и омладинска организација. Омладинци су помагали у прикупљању хране и муниције и носили је на фронт. Они су организовали и културно-забавни живот. Драмска и хорска секција су ишле по селима и изводиле културно-забавни програм.

Неуморним политичким и културно-просвјетним радом фронт је повезан са омладином и женама, младо са старим, и створена је свеопшта борбена организација.

Слободна територија у срезу бјелопољском постала је уточиште партизана из других околних срезова, а касније јака одскочна даска за прелазак у Србију и Босну.

Територија коју су држали бјелопољски партизани била је богата стоком, а прилично и житом. Поред исхране партизана, бјело-

пољско жито и месо упућивано је партизанима колашинског среза и болници у Жабљаку.

Током децембра политички рад био је највише усмјерен на то да се на терену недакуске општине спријечи узајамно паљење кућа. Наиме, да би Србе и Црногорце привукли у своје редове четници су почели с пропагандом да треба обновити 1923. годину (када су уништени сви муслимани у Вранешу) и потпуно уништити муслимане у читавом нашем срезу. То је рађено по директиви Павла Ђуришића. Проуштакши муслимански елементи почели су, пак, да позивају муслимане на освету за покољ у Вранешу и на протеривање Црногораца преко Таре. Та мучна атмосфера нарочито се осјећала између села Кнежевића и Миоча, с једне, и села Кукуља и Кања, с друге стране. Наоружани талијанским оружјем, и једни и други спремни за паљење, стражама су обезбјеђивали села. По одлуци партијског руководства пошао сам, за четом храбрих и политички утицајних другова, да одржим конференције заједно са муслиманима и Црногорцима. У чети су били Драгољуб Обрадовић, Веселин Булатовић, Муле Мусић, Јунус Међедовић, Војислав-Струњо Булатовић и Павле Жижић. На конференцијама смо говорили о братству и јединству, а кад сам у Кањама узео со и хљеб да по старом обичају закунем присутне да не буду једни другима непријатељи, дошло је до суза, љубили су се и братимили. И заиста, до свршетка рата они су очували ту заклетву и поред покушаја четничких организатора и муслиманских вођа да их заваде.

И поред нашег активног политичког рада последије напада на Пљевља четници су отпочели бјесомучну пропаганду говорећи како су партизани уништени и како њихове вође — комунисти хоће да заведу и униште омладину. Ширили су летке: „Селјаци, не дајте да комунисти воде вашу дјецу на кланицу, убијајте комунисте и прилазите у наше редове, ми ћемо вас спасити”.

Неки партизани су се уплашили и поколебали. Међу њима били су и Вукосав Радовић, командант Другог позадинског шаховићког батаљона, и Вуксан Мрдак. Са још неколико петоколониша они су пред грађанима на збору у Шаховићима прочитали једну петоколонишанску резолуцију коју су им послали Талијани и вође реакције из Бијелог Поља. У тој резолуцији издајнице су тражиле да се распусте партизански одреди и да се Талијани не нападају, да се не дозволи партизанима из других срезова да долазе на територију бјелопољског среза. Томаш Жижић и Миле Перунички су пред масама раскринкали петоколониша, али је њихова резолуција негативно утицала на слабије.

Око 20. децембра је поново одржан збор на мјесту званом Мрамор више Шаховића на коме су Вукосав и Вуксан поново раскринкани и изјавили да је њихова резолуција била неумјесна и да ће се и даље покоровати одлукама партијског и војног руководства. Но, и поред тога они су 4. фебруара 1942. године приликом напада четника Павла Ђуришића на нашу слободну територију одбјегли четницима

и с леђа напали Пљеваљски одред којим је командовао Миле Перуничкић.

Током децембра већ су по директиви Ђуришића почели напади четника на наше положаје.

Петог децембра једна чета Талијана и четника из Равне Ријеке и милиција напали су наш положај у селу Церову. Наше јединице су их одбиле и нанеле им тешке губитке. Десетог децембра у селу Ракоњама Талијани су напали нашу патролу али су били одбијени ватром; однијели су два мртва и неколико рањених.

Једанаестог децембра Талијани су са четницима и милицијом попалили куће партизана у селу Расову и Припчићима. Истог дана чета Талијана са четницима и милицијом пошла је у партизанска села Ујнице и Чеоче да пали куће. Тамо их је дочекао Полимски батаљон којим је командовао Ђуро Ракчевић и нанио им тешке губитке. Један од партизана погодио је упалач мине од бадача у сандуку натовареном на мазги. Експлодирао је читав товар мина од чега је погинуло 12 Талијана. Остали су побјегли остављајући партизанима мазге натоварене муницијом. Осамнаестог децембра из школе села Јабучна, гдје је био штаб одреда, упућени су Милисав Зековић и Мухо Диздаревић да се спусте до вароши и извиде положај Талијана. Они су ушли у једну кафану у предграђу и ту су затекли два Талијана. Узели су им пушке, бомбе и муницију и донијели у штаб.

Иако је Бјелопољски одред стварно постојао и дјеловао још од октобра — од оснивања његове прве чете „Неђељко Мердовић” — Главни штаб за Санџак декретом је објавио назив Бјелопољског одреда и наименовао за команданта Сава Дрљевића, за помоћника команданта Милоја Добрашиновића, а за политичког комесара Томаша Жижића. Ову одлуку је донио Главни штаб за Санџак који је 21. децембра наименован од стране Врховног штаба. Штаб се налазио на Коврену. Командант је био Миле Перуничкић, а комесар Бошко Ђуричковић, док је за члана штаба одређен Никица Кнежевић.

Током децембра стално су вођене борбе на граници слободне територије, нарочито око Шанчева и Бандере изнад села Јабучна гдје је било сједиште штаба одреда. Двадесетог децембра у тешким борбама око Бандере погинуло је пет бораца, а међу њима и храбри командир Равноречке чете Милорад Шћепановић. Водећи све упорније борбе ушли смо у 1942. годину.

Поред војничких успјеха, током 1941. године успостављена је и чврста власт народа на слободној територији, а упорна борба за братство и јединство донијела је своје резултате.

У августу и септембру оснивају се на слободној територији одбори Народноослободилачког фронта. Ти одбори су првих дана прикупљали храну за партизанае и партизанске породице избјегле из Бијелог Поља. У новембру и децембру изабрани су сеоски и општински народноослободилачки одбори. У Павином Пољу је у децембру изабран општински народноослободилачки одбор на челу са Љубојем Кљајевићем и секретаром Радом Бајчетом. У Шаховићима је за предсједника изабран Крсто Радојевић, а за секретара Гавро Зековић.

Истог мјесеца је изабран и срески народноослободилачки одбор са Крстом Радојевићем на челу, а на његово мјесто за предсједника општинског одбора изабран је Тадиша Лучић. За одборнике среског одбора изабрани су угледни патриоти Радоје Марковић и Милојица Кљајић, секретар је био доктор Новица Перовић, члан Мјесног комитета КПЈ, а потпредсједник Нешо Јоксимовић.

У Недакусима је за предсједника изабран Ђорђе Стојановић. Најглавнији задатак народноослободилачког одбора било је снабдијевање наших борбених јединица храном, одјећом, обућом и муницијом. Карактеристичан је начин снабдијевања храном. У почетку су давани добровољни прилози. Прве добровољне прилоге дали су сељаци Коврена, Стожера и села општине павинопољске: стотину оваца, двадесеторо говеда и педесет товара жита. То је омогућило да се одред прехрани док се не среди и предузму мјере за редовну прехрану. Касније је отпочела реквизиција. Са Живком Жижићем пошао сам да објашњавам народу потребу реквизиције и како ће се спроводити. Народ није жалио да даје тим прије што смо направили правичан кључ реквизиције. Преко одбора добили смо списак бројног стања стоке и количине жита. Краве и волове смо рачунали као пет оваца. На сваког члана породице је остављено по пет оваца. Козе се нису реквирирале. На тај начин терет реквизиције сносили су они који су имали више стоке. Исто тако смо од пријављене количине жита на сваког члана породице одредили мјесечно по 20 килограма а само се вишак реквирирао. По том кључу није било тешко израчунати сваком сељаку колико ће дати килограма меса, а колико жита. Неки сељаци покушавали су да сакрију жито али су то други открили. Прекршај се кажњавао одузимањем скривеног жита.

Поред прехране војске, народноослободилачки одбори су организовали обраду имања сељака који нијесу имали запрежне стоке. Земља је орана запрежном стоком имућнијих сељака. Сем тога породице сиромашних бораца помагане су житом реквирираним од имућних сељака, а на добровољној бази су сељаци давали по краву или неколико оваца или коза онима који нијесу имали стоке. Наравно, те овце или краве нијесу даване у потпуну својину, већ само за вријеме док се музу.

Током октобра, новембра и децембра 1941. године политички и културно-просвјетни рад нападао је дубоким патриотизмом не само омладину него и старије. Омладинци од 12 година напуштали су своје домове и ишли у батаљоне. Исто тако су се јављали и старци преко 70 година.

Дубока патриотска свијест која се рађала током борбе 1941. године створила је у срезу бјелополском 9 ударних и позадинских батаљона са преко 2.500 бораца. Ти су борци са вјером у побједу ушли у тешке окршаје са четницима и Талијанима који су трајали од почетка 1942. године до мјесеца маја, то јест до поласка за Босну. Нанијели су непријатељу тешке губитке, али су имали и тешких жртава, преко 100 најбољих бораца међу којима седам команданата батаљона и политичких комесара. За Босну је пошло преко 300 најбољих бораца.